

**REKONSTRUKCE MUZEA SOUČASNÉHO
UMĚNÍ V KYJEVĚ**

M17

Vypracovala: Ihnatkova Anastasiia
513DAT6 Dějiny a teorie architektury VI,
2020/2021

Škola: ČVUT Praha, Fakulta architektury
Vedoucí předmětu: PhDr. Miroslav Pavel, Ph.D.

Obsah

I. Sovětská moderna:

1. Situace ve městě Kyjev
2. Situace v ulici Antonoviče

II. Historie budovy v ul. Antonoviče, č.p. 102-104

1. Informace o budově, prvky moderny
2. První rekonstrukce z roku 2010, založení muzea současného umění M17
3. Druhá rekonstrukce z roku 2018, rebranding muzea M17

III. Závěr

Sovětská moderna - situace ve městě Kyjev

Na počátku 60. let 20. století se opustilo od socialistického realismu a myšlení architektů pokračovalo jiným směrem. Začátek sovětského postmodernismu je neformálně považován k datu 4. listopadu 1955. V tento den přijala vláda SSSR dekret „O odstranění excesů v designu a architektuře“, který ostře kritizoval stalinskou architekturu nasycenou dekorem. Hlavními pravidly pro formování nového stylu – sovětského postmodernismu nebo moderny – se stal boj proti architektonickému přebytku a začal se klást větší důraz na funkci a ekonomickou efektivitu. Od roku 1954 se aktivně rozvíjely továrny železobetonových výrobků, což určilo směr industrializace a typizace staveb. Hlavním úkolem této doby bylo vyřešit bytovou otázku a poskytnout každému občanovi bydlení. To vedlo k masové zástavbě měst monotónními typizovanými budovami, ale pro úzký okruh architektů se objevil požadavek na nový přístup k výstavbě veřejných budov a vytvoření nových struktur pro dříve neexistující instituce. Pro takové budovy byl úplně jiný přístup k designu prostředí. Na rozdíl od existující praxe z druhé poloviny 20. století, kdy architekti budovali typizované budovy, tak architekti s začínajícím myšlením postmodernismu se snažili proměnit město v prostor, který sloužil pro realizaci uměleckého myšlení. Estetické ztělesnění postmodernismu bylo určeno poválečnou generací architektů, inspirovaných dobýváním vesmíru, rozvojem vědy, techniky a motorizace, kteří utopii a pokrok nevnímali jako ideologickou fikci, ale jako nezbytnou součást specializace architekta. Jejich úkolem bylo vytvořit akcenty sociálního, kulturního a průmyslového významu v gigantické jednotvárné zástavbě bytových domů.¹

V poválečném období Kyjev byl přebudován, takže kyjevská architektura získala velké množství příkladů z moderny. Každá modernistická budova je unikátní a obsahuje romanticky výrazný charakter. Avšak ve srovnání s jinými sovětskými městy, jako například s Moskvou, tak zvláštností kyjevského neomodernismu je to, že drtivá většina projektů zůstala nedokončenými nebo zničenými. Dalším problémem je to, že v dnešní době pro většinu obyvatel Kyjeva, kteří se nezajímají příliš o umění, tak budovy postmodernismu nemají estetickou hodnotu. Takové budovy se asociují se sovětskou minulostí a dobou už přežitou a dobře známou, a proto nudnou, ale ještě není dostatečně starou na to, aby vypadala v jejich očích zajímavě. Proto nejlepší budovy druhé poloviny 20. století se nyní nachází ve špatném stavu a nejsou dostatečně chráněné státem. To je zajímavým psychologickým faktem, že architektura z minulé doby se většinou současného obyvatelstva zdá být ošklivou a nepříjemnou, zatímco architektura předminulých a dřívějších

¹ Goethe Institut [online]. *Архитектура советского модернизма — что это?* ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/ru/ru/kul/mag/21726635.html>

obdobích už pro tyto lidi vypadá krásně a zajímavě. Taková tendence existovala i z časů gotiky, i za časů klasicismu. Stejný přístup je patrný i myšlení obyvatelů Kyjeva.²

V posledních letech 21. století zájem o povalečnou architekturu začíná vzrůstat, zejména mezi mladými lidmi. Potvrzuje to i skutečnost, že v roce 2017 začala působit skupina aktivistů *SaveKyivModernism*, jejichž aktivity jsou zaměřeny na představení krásy postmodernismu na Ukrajině a upozornění na problém chátrajících sovětských budov z druhé poloviny 20. století. Skupina je aktivní na sociálních sítích, organizuje různé akce a šíří zprávy o moderních budovách. V roce 2019 architekti Oleksiy Bykov a Ievgeniia Gubkina vydali knihu „Soviet Modernism. Brutalism. Post-Modernism. Buildings“, která pojednává o současném stavu budov z období sovětské moderny na Ukrajině a o situaci moderny ve světě. Dále skupina *SaveKyivModernism* vytvořila mapu nejvýznamnějších budov postavených v období od 1955 do 1991 roku (mapa č.1). Na mapě je označené 70 objektů, většina z nich se nachází na pravém břehu centrální části města.³

² Korydor (časopis o současné kultuře) [online]. *Интервью с Евгенией Губкиной: “Любим мы нашу архитектуру или нет – это не волнует ни девелоперов, ни власть”*. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.korydor.in.ua/ua/opinions/evgenija-gubkina-modernizm.html>

³ Хмарочос [online]. *Спільнота #Savekyivmodernism створила мапу архітектури модернізму Києва*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/12/28/spilnota-savekyivmodernism-stvorila-mapu-pam-yatok-modernizmu-kiyeva/>

Мапа ч.1⁴

⁴ Хмарочос [online]. Спільнота #Savekyivmodernism створила мапу архітектури модернізму Києва. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/12/28/spilnota-savekyivmodernism-stvorila-mapu-pam-yatok-modernizmu-kiyeva/>

Pro lepší pochopení charakteru postmodernismu na Ukrajině je nyní vhodné si představit několik nejvýraznějších budov vyznačených na mapě. Vhodným příkladem poválečné architektury je **hotel Salut**.

Výstavba: rok 1984

Architekti: Avraam Miletsky, Vladimir Shevchenko

Adresa: ul. Ivan Mazepa, č.p. 11

Tato kruhová budova je založena na zajímavé konstrukci, jejíž základem je vertikálně stojící betonová trubka se vnořenými výtahy, točitém schodištěm a rozvody. Patra s hotelovými pokoji jsou k této středové trubce připevněna pouze na jedné straně konzolovou metodou. To navozuje pocit, že jsou jednotlivá patra zavěšena ve vzduchu. Architekti plánovali postavit 18podlažní výškovou budovu, ale ve finále došlo pouze k výstavě osmy z nich z důvodu vydaného povolení ze strany stavebního úřadu. V době realizace se mohla budova stát nejvyšší v Sovětském svazu a měla dokonce i připravený základ pro vícepodlažní stavbu. Projekt byl inovativní s využitím kabelových struktur, ale místo ocelových kabelů, které měly držet podlahové desky, ve finále autoři použili devatenáct železobetonových stěn mezi místnostmi, které vyčnívají z centrálního jádra.⁵

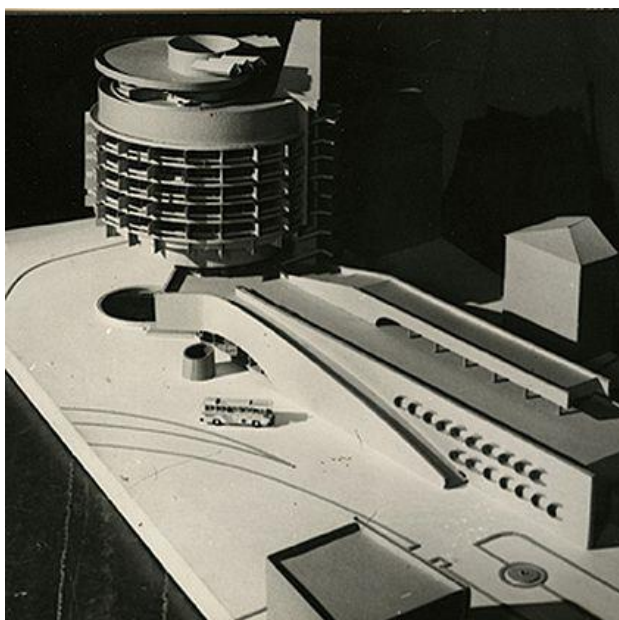
⁵ Bit.ua [online]. *Гиганты советской архитектуры Киева: гостиница “Салют”*. ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bit.ua/2015/06/soviet-architecture-1/>

Poslední verze hotelu byla navržena s kapacitou pro 88 pokojů. Vzhledem k malému počtu pokojů a nemožnosti jejich rozšíření se hotel od samého začátku potýkal s nedostatečně využitým potenciálem. Od roku 2016 hotel je na prodej.⁶

Model počátečního návrhu budovy.

Model upraveného návrhu budovy.⁷

⁶ Denis Marakin [online]. *Гид по киевскому модернизму: 9 зданий, которые стоит сохранить*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bzh.life/gorod/gorod-9-zdaniy-v-stile-modernism>

⁷ Bit.ua [online]. *Гиганты советской архитектуры Киева: гостиница "Салют"*. ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bit.ua/2015/06/soviet-architecture-1/>

Dalším dobře známým příkladem moderny na Ukrajině je **Paměťový park a kyjevské krematorium.**

Výstavba: v letech 1968 až 1980

Architekti: Avraam Miletsky, Vladimir Melnichenko, Ada Rybachuk

Adresa: ul. Baykovaya, č.p. 6

Ve druhé polovině 60. let minulého století místní úřady zahájily vytvoření kyjevského krematoria. Ten nápad vyvolal odpor v architektonické komunitě: proces průmyslového spalování mrtvol vyvolával asociace se zničením těl zabitých v Babím Yaru. Architekti vzali v úvahu tento argument a rozhodli se, co nejvíce humanizovat prostor a pokusit se vytvořit více přijatelné okolní prostředí.⁸

Budova krematoria vypadá jako kompozice železobetonových lístků, stojící uprostřed parku Paměti. Neobvyklá architektonická podoba budovy skrývá proces, který probíhá uvnitř.

Koncept parku se zrodil po prostudování lidových pohřebních tradic na západní Ukrajině. Monumentální Zed' Paměti byla vytvořena, aby uspokojila osobní zármutek účastníků pohřebního průvodu. Zed' se měla táhnout od vchodu na hřbitov až po budovu krematoria a reflektovat na běh lidského života, byla 230 m dlouhá a 4 až 14 m vysoká. Obsahovala více než dvě stě metrů čtverečních uměleckých reliéfů (od mýtů o Prometheovi po události Velké vlastenecké války a poválečné rekonstrukce), které měly odvrátit myšlenky návštěvníků od jejich zármutku. Na tvorbě Monumentální Zdi Paměti architekti V. Melnichenko a A. Rybachuk strávili 10 let. Bohužel na počátku roku 1982, kdy práce byla téměř dokončena, tak stavební úřad nařídil zničení zdi. Nyní reliéfy zdi jsou vybetonované. Technicky je stále možné odstranit betonovou vrstvu a zachránit památku, ale zatím to nikdo k tomuto kroku neodhodlal.⁹

⁸ Denis Marakin [online]. *Гид по киевскому модернизму: 9 зданий, которые стоит сохранить*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bzh.life/gorod/gorod-9-zdaniy-v-stile-modernism>

⁹ KyivPastFuture [online]. *Київський крематорій. Історія незвичайної споруди Києва*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://kyivpastfuture.com.ua/kyivskyj-krematorij-istoriya-nezvykh/>

Nákresy budovy krematoria. Foto Vladimira Melnichenko a Ady Rybachuk.

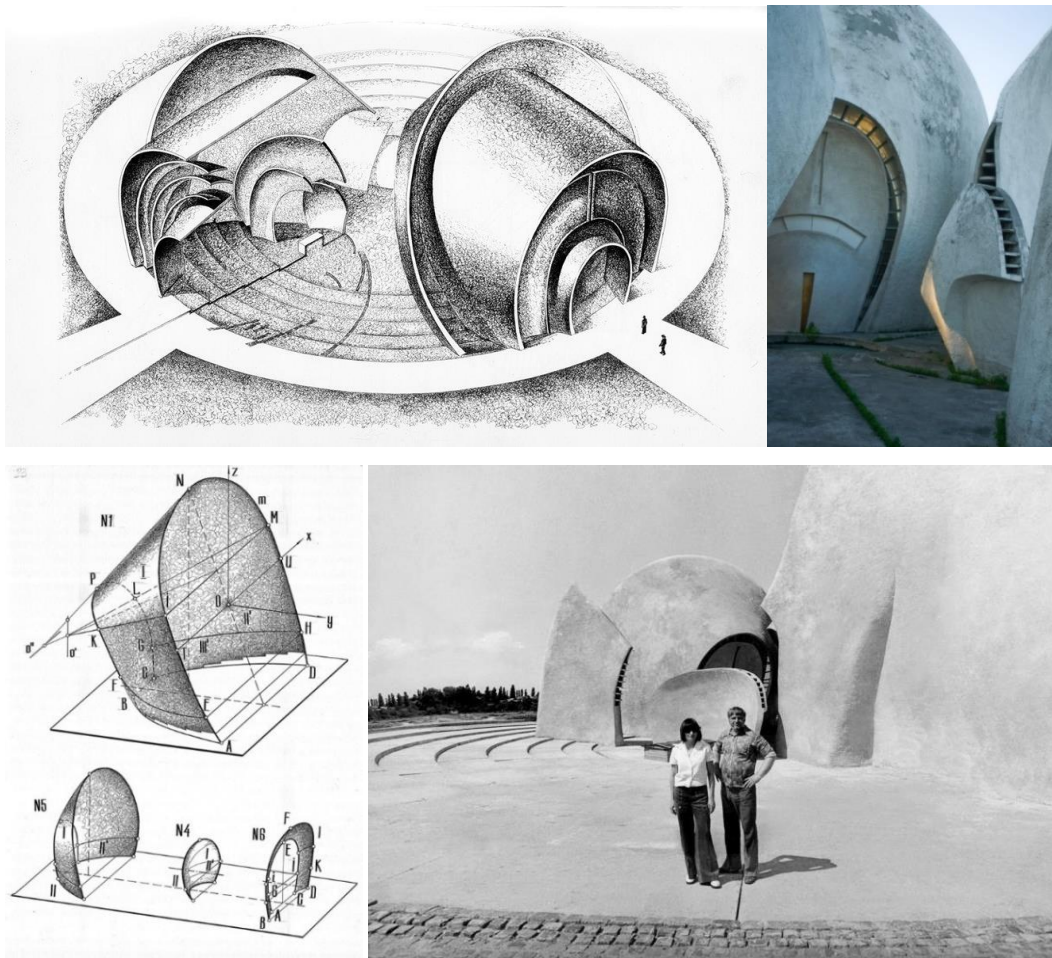

Foto během vytváření Monumentální Zed' paměti a vzhled v současné době.¹⁰

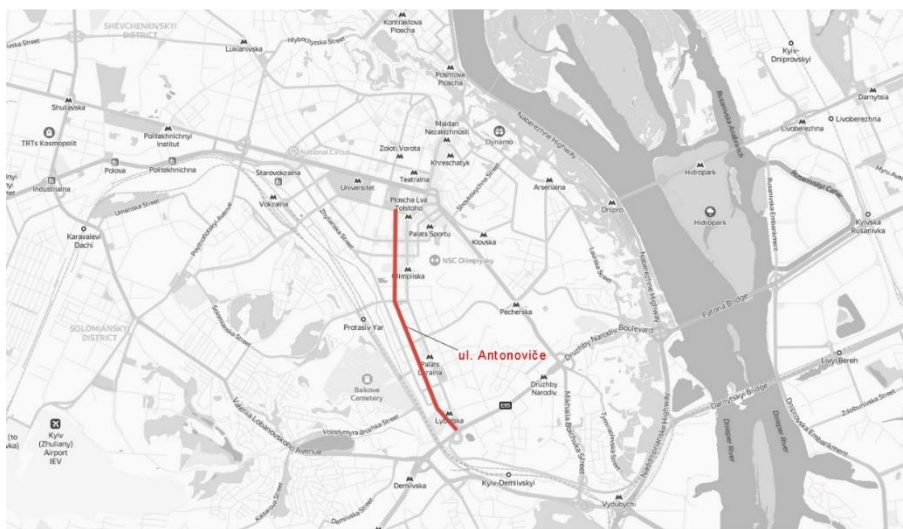
¹⁰ KyivPastFuture [online]. *Київський крематорій. Історія незвичайної споруди Києва*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://kyivpastfuture.com.ua/kyivskyj-krematorij-istoriya-nezvyych/>

Sovětská moderna – situace na ulici Antonoviče

Sovětskou modernu je možné prozkoumat v menším měřítku na příkladě ulici Antonoviče.

Ulice, delkou 3,5 km, je jednou z hlavních městských infrastruktur v Kyjevě. Nachází se v městské části Goloseevsky, začíná od stanice Lva Tolstého a končí na křižovatce s náměstím Lybidskoj. Ulice Antonoviče sousedí s velkým počtem dalších důležitých ulic jako: Delovaya, bulvár Druzhby Narodů, Zhilyanskaya, Zagorodnyaya a další.

Mapa č.2

Současná ulice Antonoviče byla vytvořena v 30. letech 19. století s cílem spojit centrum města s obytnou čtvrtí nazývanou Nová výstavba, která vznikla v souvislosti s přesídlením kyjevčanů z Pecherska, kde bylo rozhodnuto o stavbě nové pevnosti. Na začátku ulice Antonoviče byla tvořena ze dvou ulic: Novolybedskaja a Naberezhno-Lybidskaya (od řeky Lybed', která protéká rovnoběžně se současnou ulicí Antonoviče). V předrevoluční době se zde nacházeli kovářské dílny. V roce 1909. obě ulice byly sjednoceny pod jménem Kuznechnaya. V roce 1913 na úseku od ulice Karavaevské (nyní ulice Lva Tolstého) po Mariinsko-Blagoveshchenské (nyní ulice Saksaganskoho) byl postaven bulvár s kaštanovou alejí. Na začátku své historie byla ulice na okraji města s četnými výrobními dílnami, ale na počátku 20. století se zde začaly stavět vysoké bytové domy. Nové bydliště zde našli profesori a studenti Kyjevské univerzity. Žili zde vynikající historici Vladimir Antonovič a Vladimir Shcherbina, básníci Pavel Tyčina, Alexander Oles a Oleg Olžich, umělec Fedor Kričevsky, vynikající hudebník Reingold Glier či spisovatelé Viktor Nekrasov a Isaak Babel. Ulice byla oblíbená u tvůrčí elity, proběhali zde literární večery, setkání básníků a umělců. V roce 1919 ulice obdržela nové jméno - Proletářská. Později, v období od roku 1936 do roku 2013, došlo k přejmenování na ulici Gorkoho, a následně byla přejmenována na ul. Antonoviče.¹¹

¹¹ Informator [online]. *Было-стало: как изменилась улица Антоновича за полвека.* ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://kiev.informator.ua/2019/08/10/bylo-stalo-kak-izmenilas-ulitsa-antonovicha-za-polveka/>

Na ulici Antonoviče jsou rozmístěné objekty různých architektonických stylů: modernismu, konstruktivismusu, neorenessansu, eklektiky, Stalinovo ampiru a postmodernismu.

Foto ulice Antonoviče v 70 lety 20. století a v dnešní době.¹²

1974

2019

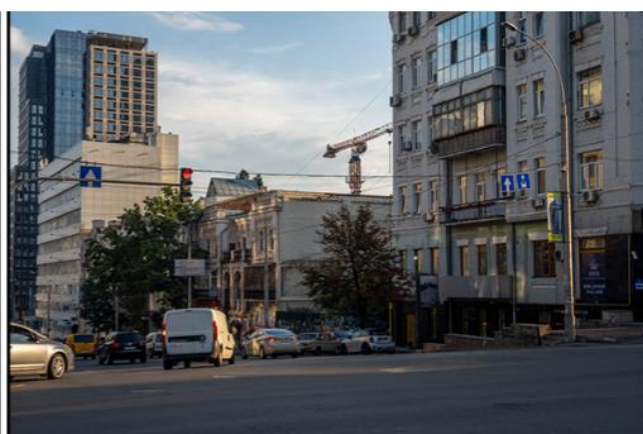
1970-e

2019

1970-e

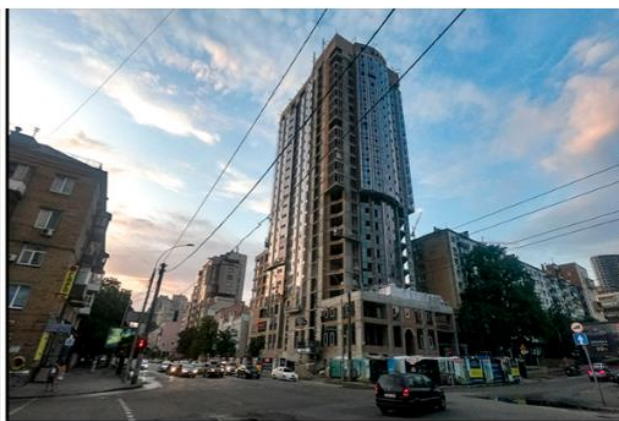

2019

¹² Informator [online]. Было-стало: как изменилась улица Антоновича за полвека. ©2019 [cit. 6.12.2020].
Dostupné z: <https://kiev.informator.ua/2019/08/10/bylo-stalo-kak-izmenilas-ulitsa-antonovicha-za-polveka/>

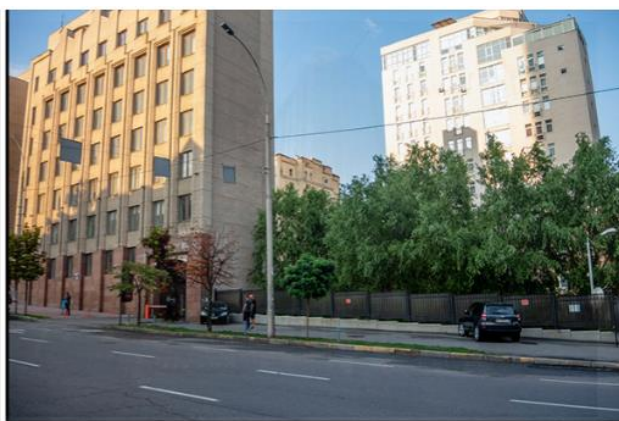
1970-e

2019

1970-e

2019

1970-e

2019

V poválečných časech byla ulice značně přebudována a stala prostorem pro budování experimentálních objektů postmodernismu. Na konci 20. století rekonstrukcí ulice se zabývali architekti Igor Špara, Viktor Rozenberg a Yurij Šalacký. Za jejich proekty bylo postaveno:

- obytné čtvrti v ulici Antonoviče, 9 a 22 (1986 rok);
- Republikánskou knihovnu pro mládež pojmenovanou po Wandě Vasilevské v ulici Antonoviče, 127 (1987—1988 roky);¹³

¹³ Wikipedia [online]. Шпара Игорь Петрович. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шпара_Игор_Петрович

- individuální obytný dům se zlepšeným plánováním v ulici Antonoviče, 127 (1989 rok);
- 14podlažní bytový dům v ulici Antonoviče, 83 (1993 rok);
- hotelové a obchodní centrum "Toronto-Kyjev" v ulici Antonoviče, 79 (1993-1999 roky);
- hotel pro 315 míst v ulici Antonoviče, 72 (1995 rok);
- Ukreximbank v ulici Antonoviče, 127 (1997 rok);
- bytový dům s vestavěným bazénem pro školu č. 130 a sociální a kulturní zařízení v ulici Antonoviče, 131 (1995-2005);

bytové domy s vestavěnými a připojenými sociálními prostory v ulici Antonoviče, 79 (2001 rok), a další budovy.¹⁴

V současné době se na ulici nachází velký počet budov z druhé poloviny 20. století a ulice nese celkově duch postmodernismu a sovětského období. Příkladem je fragment ulice na jihu, kde je možné podrobněji prozkoumat koncentraci a stav postmoderních budov (mapa č.3). V uvažovaném fragmentu se nachází dvě budovy uznávané jako památky moderny na Ukrajině. Mapa ukazuje také budovy druhé poloviny 20. století, které nejsou akcentními památkami, ale podílejí se na celkovém vzhledu ulice.

¹⁴ Wikipedia [online]. Шпара Ігор Петрович. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шпара_Ігор_Петрович

Mapa č.3

SITUACE

Podrobněji budou zváženy budovy číslo 1. a 2. (z mapy č.3). První z uvedených budov je památka moderny na Ukrajině - **Vladimirský trh.**

Výstavba: rok 1968

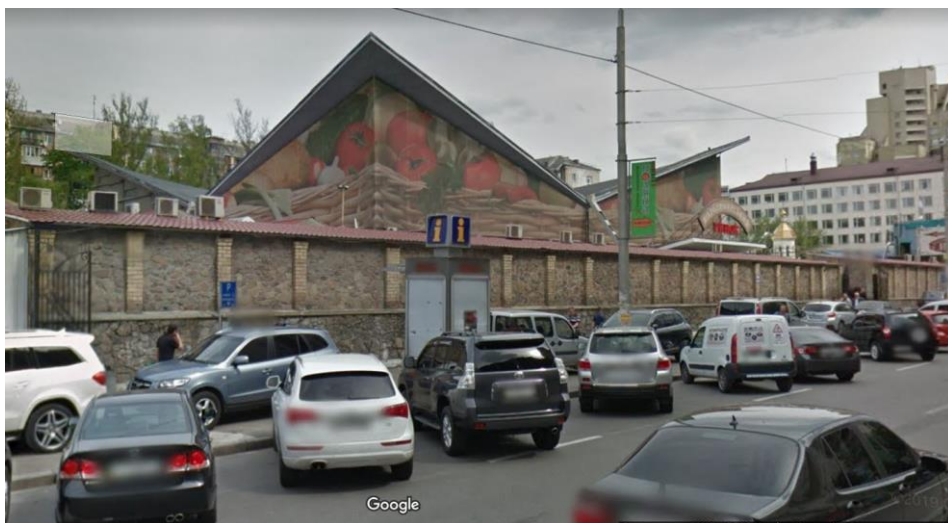
Architekt: G. K. Ratushinsky

Adresa: st. Antonovich, č.p. 115

Foto z roku 1970 ¹⁵

Foto z roku 2020 ¹⁶

¹⁵ Semen Širočín [online]. *Шиворот-навыворот: История киевских зданий с вогнутой крышей*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://birdinflight.com/ru/mir/20170612-kievskie-zdaniya-s-vognutoj-kryshej.html>

¹⁶ GoogleMaps [online]. [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.google.com/maps/search/владимирский+рынок/@50.4201446,30.5180578,19.75z?hl=ru-KG>

Trh s rozlohou 3 181 metrů čtverečních je určen pro 485 obchodních míst, obsahuje 19 chladících boxů, speciální mrazicí úsek a několik výtahů. Výška objektu je 20 metrů, střecha je podepřena kovovými konstrukcemi a stěny jsou celé ze skleněných bloků.

Ve většině případů na světě jsou k zakrytí obrovských hal použité kupolovité nebo valbové kabelové konstrukce. Oproti tomu v Kyjevě existují konstrukce postavené podle méně obvyklého principu: střecha je podepřena velkoplošnými krytinami prohnutými mezi nosnými konstrukcemi. To vytváří efekt konkávní střechy. Vladimírský trh byl prvním v Kyjevě, kde byly použité takové stavební postupy.

Budova stále fungují jako trh, ale její architektura se změnila v současné době. Jak je vidět na snímku z předešlé stránky, tak vzhled budovy ruší různé obchodní platformy umístěné poblíž, stejně jako reklamní plakáty. Fasáda budovy úplně ztratila svůj počáteční vzhled. Celý objekt je ztracený ve svém okolí. Také velkým problémem je nahromadění velkého počtu aut, nesprávné parkování a nedostatek prostoru pro chodce. V roce 2017 městský úřad vydal příkaz o rekonstrukci zařízení Vladimírského trhu. Zatím neexistuje žádný konečný koncept rekonstrukce.¹⁷

¹⁷ Semen Širočin [online]. *Шиворот-навыворот: История киевских зданий с вогнутой крышей*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://birdinflight.com/ru/mir/20170612-kievskie-zdaniya-s-vognutoj-kryshej.html>

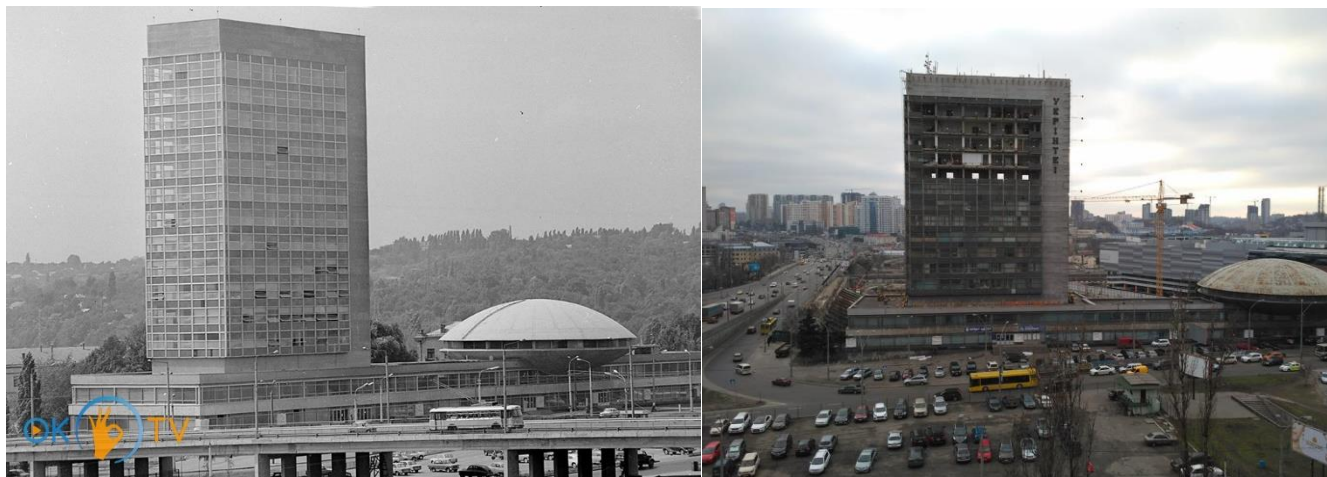
Další památkou moderny je **Ústav pro vědecké, technické a ekonomické informace**, ve společnosti známý jako "**Talíř**".

Výstavba: rok 1971

Architekti: Florian Yuriev, Lev Novikov

Adresa: st. Antonovich, č.p. 180

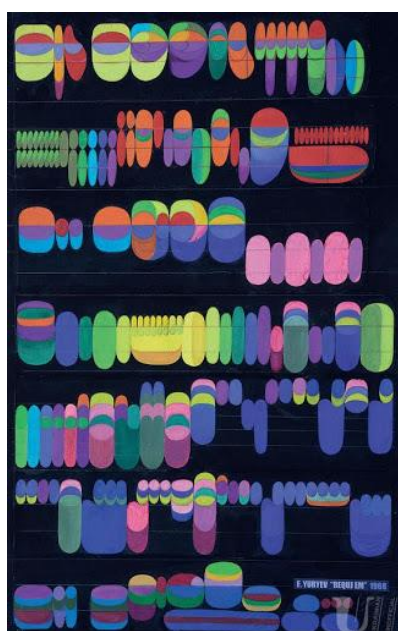
Foto 1971 vs 2020

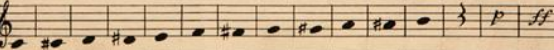
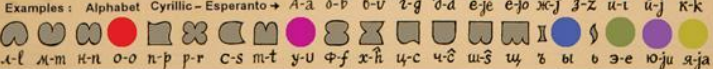

Myšlenka budovy byla založena ze zájmu poválečné generace o téma vesmíru a futuristické budoucnosti. Ve tváru objektu je možná vidět vliv Paláce Národního kongresu v Brazílii, postaveného podle návrhu Oscara Niemeiry, který byl vybudován o deset let dříve (v roce 1961). Obrovský kulatý tvar konferenční místnosti vyrůstá z jednoduché obdélníkové konstrukce, čímž přitahuje pozornost svým neobvyklým tvarem. Jedním z důvodů jeho vzhledu bylo to, že místo určené pro stavbu ústavu bylo příliš úzké. Aby konferenční místnost se na toto místo vešla, musela být vysunuta do výšky nad chodník.

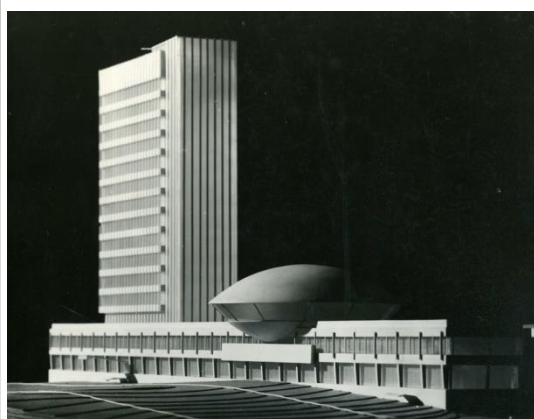
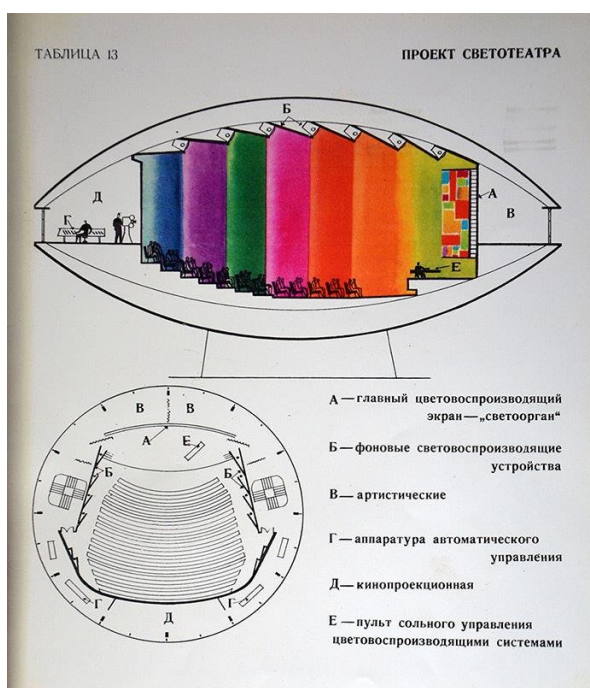
Na projektu výstavby tvaru „létajícího talíře“ pracoval talentovaný architekt, umělec, hudebník a básník Florian Yuryev. Jedním z unikátních objevů F. Yuryeva je nový směr v umění - *světlohudba*. Umělec vymyslel koncept, že každá tónina v hudbě je spojena s určitým barevným odstínem. Dále umělec vytvořil vztahy mezi písmenami, barvou a hudbou, a používal to při napsání svých básní. Tomuto směru Florian Yuryev dal název *Syntéza umění*. Syntéza architektury, umění a hudby byla použita i pro vytvoření prostoru „létajícího talíře“. Uvnitř „létajícího talíře“ se nachází divadlo světlohudby první svého druhu v celém světě. Geometrie konstrukce umožňuje vnímat světlo a zvuk v nejvyšší kvalitě. Avšak nápad divadla světlohudby byl příliš inovativní pro svůj čas, a proto prostor byl využíván převážně jako konferenční místnost.¹⁸

¹⁸ Oleksandr Makarenko [online]. *Необычные дома Киева: пять зданий советской эпохи*. ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/neobychnye-doma-kieva-pyat-zdaniy-sovetskoi-epokhi/>

FLORIAN YURIEV'S ASSOCIATED SYSTEM OF COLOUR DESIGNATIONS																
« » COLOURWRITING <i>Florian</i>																
stroke designation of colour																
colour designation of vowels	of Cyrillic	О	Оа	а	я	э	е	eu	и	Ы	Ю	у	ё			
	of Roman	О		а	ja	е	je		и		ju	u	jo			
	of Bengali	ও		অ	যা	এ			ই	ঐ	য়	উ				
	of "Katakana"	ヲ		ア	ヤ	エ			イ		ユ	ウ	ヨ			
colour-music designation																
colour symbolic marking																
FLORIAN YURIEV'S COLOURWRITING — COLOUR SYLLABIC SCRIPT : 																
 Examples : Alphabet Cyrillic - Esperanto → A-a B-b C-c D-d E-e F-f G-g H-h I-i J-j K-k L-l M-m N-n O-o P-p Q-q R-r S-s T-t U-u V-v X-x Y-y Z-z																
 A-L M-M N-N O-O P-P R-R C-S M-T Y-U F-f X-x H-Y C-c U-u W-w Y-y I-i B-b E-e J-j U-u J-j a-a																
ЦВЕТОВОЕ ПИСЬМО ФЛОРИАНА ЮРЬЕВА																

Konstrukce divadla světlohudby

Budova je v současné době nevyužívaná a vyžaduje značnou rekonstrukci. Využití prostoru před objektem je orientováno na dopravu, nikoli na chodce. Příliš blízko budovy je umístěno nové obchodní centrum a brzy přibude ještě další. Kvůli tomu budova ztrácí svoji dominantní pozici a ztrácí se v okolí.²⁰

¹⁹ Florian Yuryev [online]. *Музыка цвета*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.medved.kiev.ua> > files > music_of_colour

²⁰ Oleksandr Makarenko [online]. *Необычные дома Киева: пять зданий советской эпохи*. ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/neobychnye-doma-kieva-pyat-zdanii-sovetskoi-epokhi/>

Na následujících snímcích je pro lepší pochopení situace uveden současný vzhled ostatních moderních budov v ulici Antonoviče (čísla na snímcích patří k mapě č. 3). Skoro všechny budovy potřebují rekonstrukci anebo nesou stopy nekvalitní snahy o jejich obnovu. Vzhled budov kazí změt' aut, reklam, grafitů a různých přístaveb. Na ulici Antonoviče je jasně viditelný problém ztracení výraznosti moderních budov kvůli nové zástavbě nekvalitních výškových budov.²¹

²¹ GoogleMaps [online]. [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.google.com/maps>

Historie budovy v ul. Antonoviče, č.p. 102-104

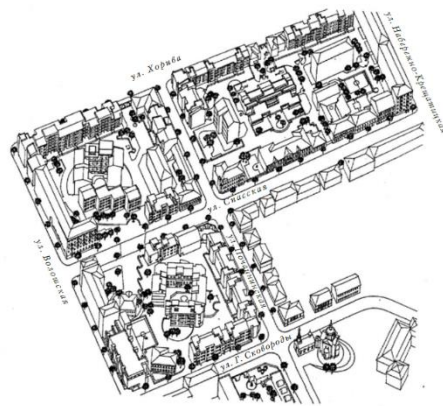
Analýzu rekonstrukce postmoderního objektu lze provést na budově, která se nachází v ul. Antonoviča č.p. 102-104. Objekt byl vybudovaný na konci 20. století jako průmyslová budova architekty Igorem Šparou a Viktorem Rozenbergem.²²

Igor Petrovič Špara (1936 – 2016) je ukrajinský architekt a veřejný činitel. V letech 1960 až 1990 pracoval jako architekt designového institutu *Kyivproekt*. V 1993 roce založil svůj atelier. V roce 1972 začal učit na Kyjevském státním uměleckém institutu (nyní Národní akademie výtvarných umění a architektury). Od roku 1993 – profesor a v roce 1998 začal být vedoucím vzdělávací a tvůrčí dílny architektonického designu. V roce 1990 se stal prezidentem Národního svazu architektů Ukrajiny. V květnu 2002 stál v čele Státního výboru pro udělování cen v oblasti architektury. Je členem architektonické a urbanistické rady Státního stavebního výboru Ukrajiny, členem urbanistické rady vedoucích architektů. Igor Shpara je autorem 80 bytových a veřejných budov, pracoval nad projekty rekonstrukce historických oblastí Kyjeva. Dva z jeho projektů - komplex budov Ústavu mezinárodních vztahů a budova hlavní kanceláře Ukreximbank - získaly Státní ceny Ukrajiny v oblasti architektury.²³

Viktor Abramovič Rozenberg (1936 – 2016) je sovětský a ukrajinský architekt. Vystudoval Kyjevský umělecký institut, pracoval v institutu *Kyivproekt*. Učil na Fakultě architektury Kyjevského institutu umění, následně odjel do Filadelfie (USA), ale za rok se vrátil do Kyjeva. Je vítězem mezinárodní ceny Domus. Projekty Rozenberg se vyznačovaly choulostivým přístupem k historickému dědictví. Dva největší projekty jsou stavba podél ulic Antonoviče a Maleviče (spoluautorství), a nové obytné čtvrti na Podole (spoluautorství).²⁴

Tři nové čtvrti na Podole (ulice Pochaininskaya, Khoriva, Yaroslavskaya) byly postavené na konci 80. let 20. století, a měly pro Kyjev nové architektonické metody jako nádvoří a dvoupodlažní byty.

Schema nových čtvrtí na Podole. Architekti V. Rozenberg, S. Zacharčenko, V. Zudina.²⁵

²² V. Smolij. *Звід пам'яток архітектури а культури України*. Київ. ©1999

²³ Wikipedia [online]. *Шпара Ігор Петрович*. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шпара_Ігор_Петрович

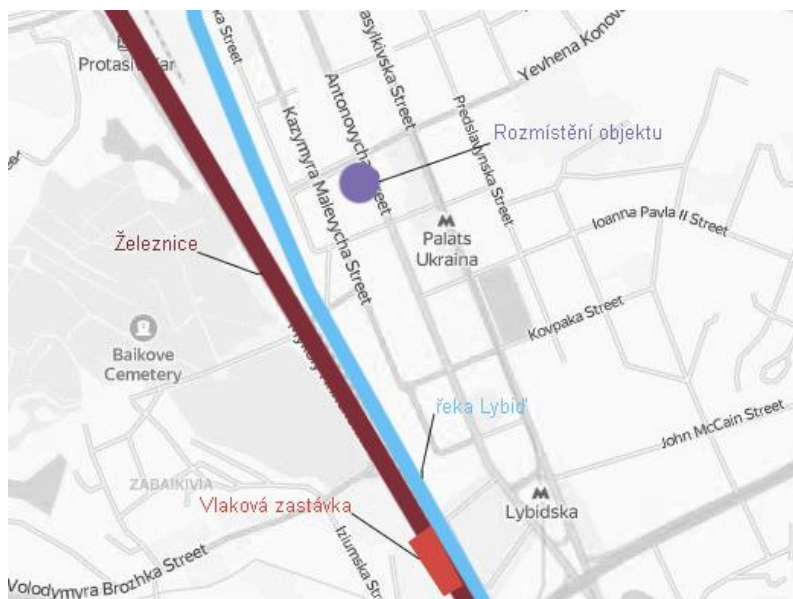
²⁴ Wikipedia [online]. *Розенберг Віктор Абрамович*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розенберг_Віктор_Абрамович

²⁵ Art+Construction. *Проекты житлових кварталів*. ©2017

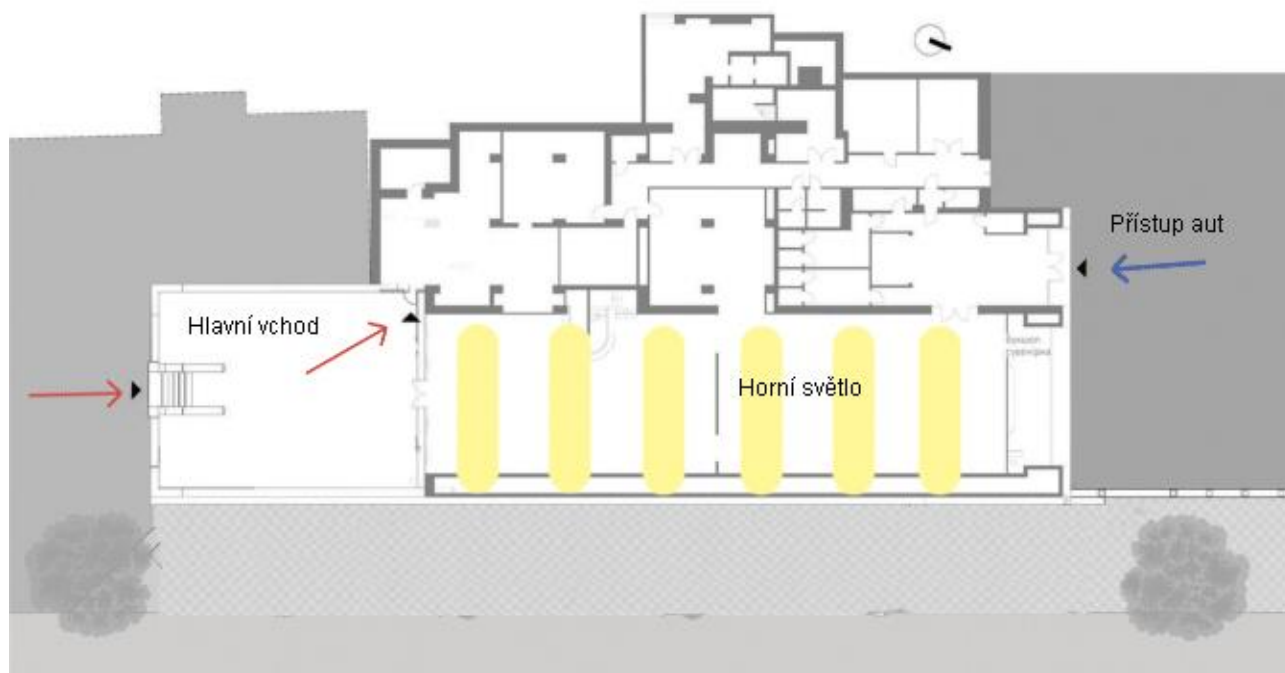
O budově v ul. Antonoviča č.p. 102-104 ve volně přístupných informacích je uvedeno pouze málo informací o původním využívání budovy, ale je všeobecně známo, že v první dekádě 21. století se zde nacházel sklad a kancelář moderních přístrojů značky Liter.

Průmyslová budova je umístěna mezi obytnou zástavbou, proto se využívala spíše pro lehký průmysl nebo pouze pro skladování. Přístup do budovy vede z ulice Antonoviče a ulice Laboratorná. Nedaleko budovy prochází železnice a vlaková zastávka.

Mapa č.4

Budova měla dva vstupy: hlavní přední vchod s organizovaným prostorem a zadní vchod s nákladních pracovních aut do budovy.

Výsledná budova má 2 patra, plocha přízemí je 496 m², plocha 1. patra - 294 m², plocha terasy před hlavním vchodem – 190 m². Přízemí budovy se rozdělovala na dvě části podle její funkce. První část měla velký otevřený prostor s horním světlem určený pro výrobní proces. Druhá část měla konstrukční systém sloupů, kde byly rozmístěné místnosti pro pracovníky dílny. Je možná, že v levé části se nacházela recepce, odkud vedly schody do 1. patra, kde byly místnosti ředitele a inženýrů.²⁶

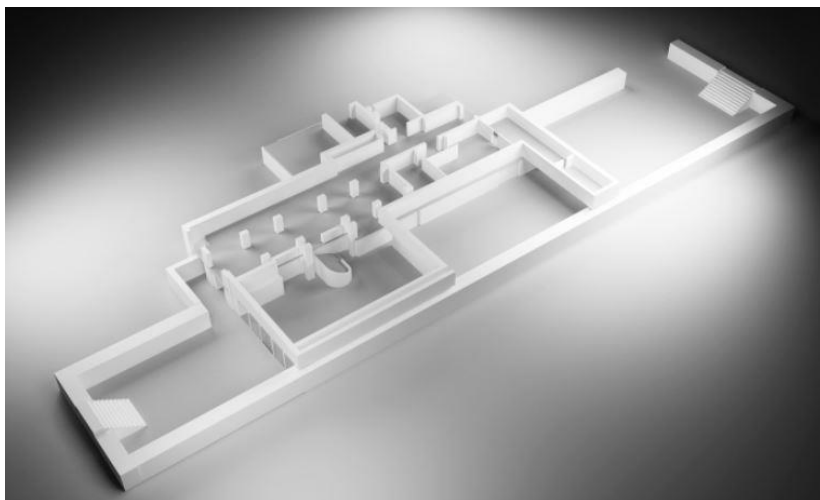

Foto z počátku 21. století²⁷

²⁶ Archi.ru [online]. *Реконструкция Центра современного искусства М17*. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://archi.ru/world/84058/aidentika-na-fasade>

²⁷ ВКонтакте [online]. *Центр современного искусства М17* ©2010 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vk.com/club17819134>

Foto z počátku 21. století ²⁸

Výsledná budova představuje charakteristický příklad postmodernismu a obsahuje následující prvky poválečné architektury:

- 1) Spojení architektury a umění; futuristický vzhled budov, zájem o téma vesmíru, věd a technologie;

Budova má celkově futuristický a netypický vzhled pro minulé období.

- 2) Masivní konstrukce, tvary a struktury;

Kompozice objektu představuje masivní rovnoběžník, do kterého je vloženo 6 kosočtverců.

Architektonický návrh je založen na jednoduchých velkoplošných obrázcích, harmonicky propojených mezi sebou. ²⁹

²⁸ Domik.ua [online]. *Улица Владимира Антоновича 104, Киев. Отзывы и видео о доме.* ©2004 [cit. 6.12.2020].

Dostupné z: <http://domik.ua/poleznoe/photoalbum/kiev-vladimira-antonovicha-ul-104-1932.html>

²⁹ Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета [online]. *Черты советского модернизма в архитектуре объектов общественного питания 1960–1980-х гг. в Ростове-на-Дону.* ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vestnik.tsuab.ru/jour/article/view/776>

3) Funkční přístup k organizaci prostoru a výběru vnějšího tvaru;

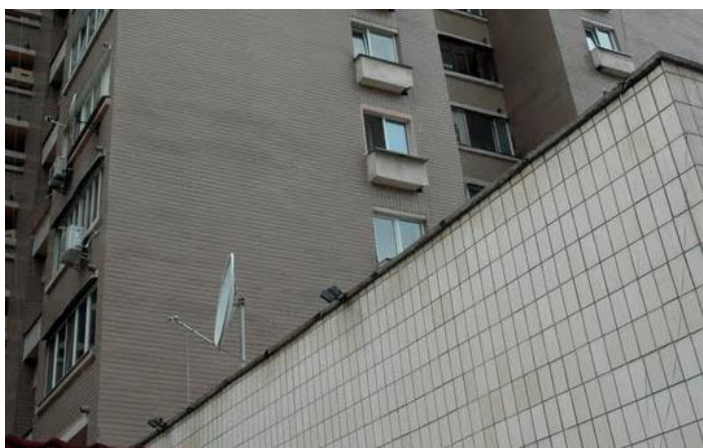
Podle tvarů budovy je lehko poznat její funkce. Prostor je organizován jednoduše.

4) Absence dekorativních detailů na fasádách;

Fasáda podporuje myšlenku čistoty tvaru a minimalismu, uspořádání fasády neobsahuje žádné dekorativní prvky.

5) Velké plochy vyrobené z jednoho materiálu; světlá barva fasády a stěn; mramor, keramika, skořápka, pískovec jako obkladový materiál;³⁰

Výsledná budova byla celkově obložená dlaždicí „Kabančik“ typickou pro sovětské období. V předrevoluční době a v sovětském období se jako „Kabančik“ nazývala keramická dlaždice pro venkovní použití, která napodobovala klasickou cihlu. Velikost keramiky ve většině případů byla 65x120mm nebo 100x250 mm. Původní název dlaždice („Kabančik“ – „prase“ z ruštiny) pochází z dvojice koncových otvorů na dlaždici, které připomínají prasečí rypák. Dlaždice získala největší popularitu během sovětského postmodernismu. Nejčastěji se používala béžová barva, jednotlivé díly se pokládaly vertikálně do rovných sloupců.³¹

6) Vitráže nebo prosklené části;

Ve přízemí budovy jsou použité vitráže, střecha má prosklené části.

7) Plochá střecha;³²

³⁰ Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета [online]. *Черты советского модернизма в архитектуре объектов общественного питания 1960–1980-х гг. в Ростове-на-Дону*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vestnik.tsuab.ru/jour/article/view/776>

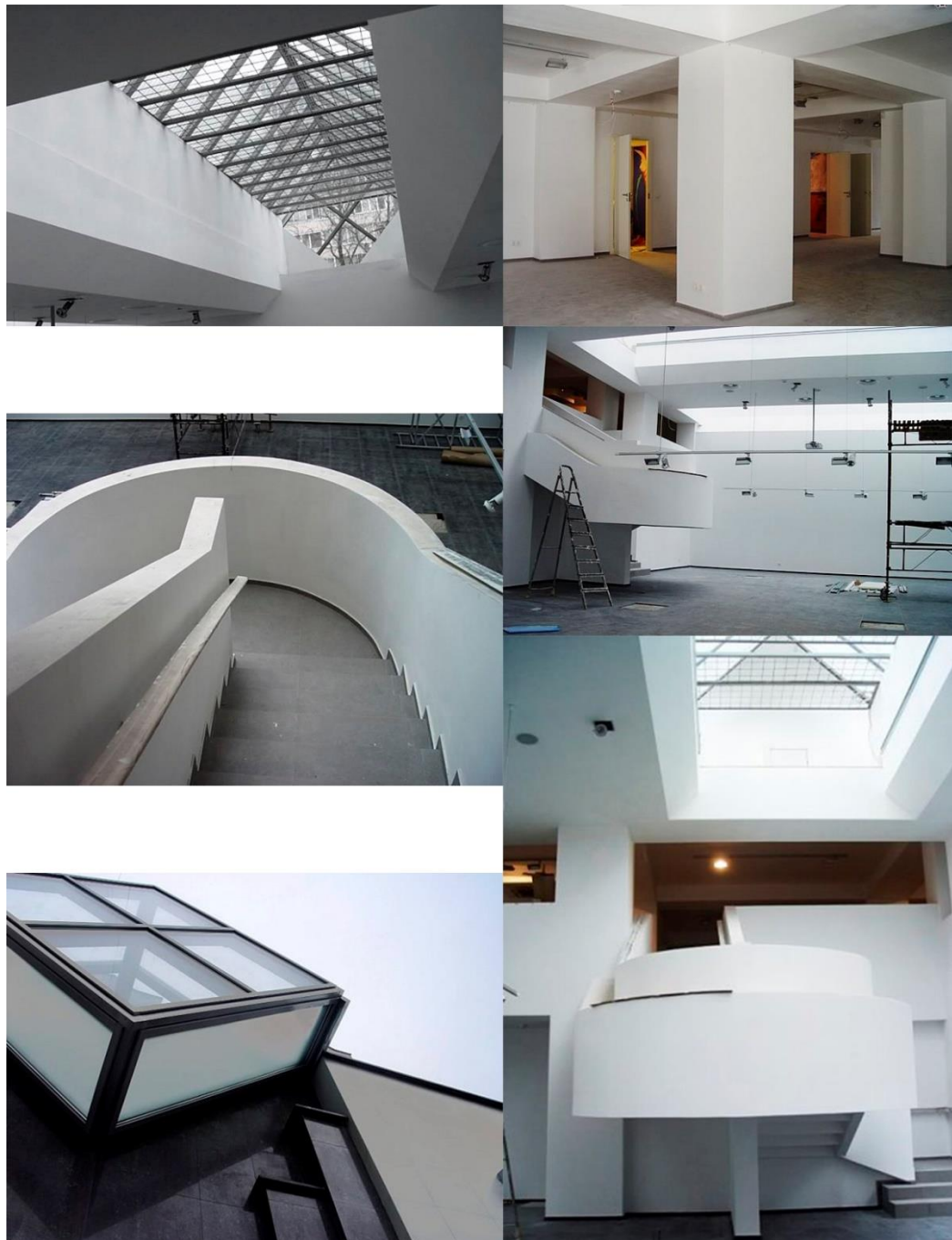
³¹ Планета плитки [online]. *Плитка «кабанчик»: история, особенности и примеры коллекций*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://planetaplitki.ru/vsye-o-plitke/plitka-kabanchik-istoriya-osobennosti-i-primery-kollektsiy/>

³² Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета [online]. *Черты советского модернизма в архитектуре объектов общественного питания 1960–1980-х гг. в Ростове-на-Дону*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vestnik.tsuab.ru/jour/article/view/776>

8) Podrobné řešení interiérů.

Interiér budovy je jednoduchý a funkční. Dále v interiéru byly použity výrazné prvky. Například schodiště mezi přízemím a 1. patrem s vyhlídkovou plošinou. Horní světlo vytvořilo originální kompozice stropu.³³

Foto interiéru, rok 2010³⁴

³³ Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета [online]. *Черты советского модернизма в архитектуре объектов общественного питания 1960–1980-х гг. в Ростове-на-Дону*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vestnik.tsuab.ru/jour/article/view/776>

³⁴ ВКонтакте [online]. *Центр современного искусства М17* ©2010 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vk.com/club17819134>

První rekonstrukce roku 2010, založení muzea současného umění M17

Následně nebyla budova několik let využívána. V roce 2010 se skupina mladých kreativních lidí rozhodla zrekonstruovat budovu a využívat ji pro výstavy, kulturní akce a setkávání umělců. To byl začátek proto, aby v létě 2010 začalo fungovat Centrum současného umění M17. Jeho název odkazuje na stíhací letoun M-17, jehož rychlost dokázala překonat rychlost zvuku během letů. To odráželo touhu Centra stát se průvodcem nejaktuálnějších trendů v současného umění na světě pro ukrajinské návštěvníky. Během rekonstrukce budovy bylo změněno uspořádání fasády z typické sovětské dlaždice typu „Kabančik“ na šedou a bílou dlaždicí většího formátu. Tím se změnila barevná kompozice pláště budovy a objekt působil výrazněji. Provedly se kosmetické opravy interiéru a budova získala novou funkci. Ve výrobní části s horním světlem byl rozmístěna velký sál pro expozici či přednášky. V dalších prostorech jsou umístěny menší sály, sklad, pracovna, restaurace. Muzeum je umístěno ve 2 patrech, jeho celková plocha čítá 1600 metrů čtverečních.³⁵

Foto budovy během rekonstrukce, rok 2010³⁶

³⁵ M 17 Contemporary Art Center [online]. *Історія*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://m17.kiev.ua/aboutus/>

³⁶ ВКонтакте [online]. *Центр современного искусства М17* ©2010 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vk.com/club17819134>

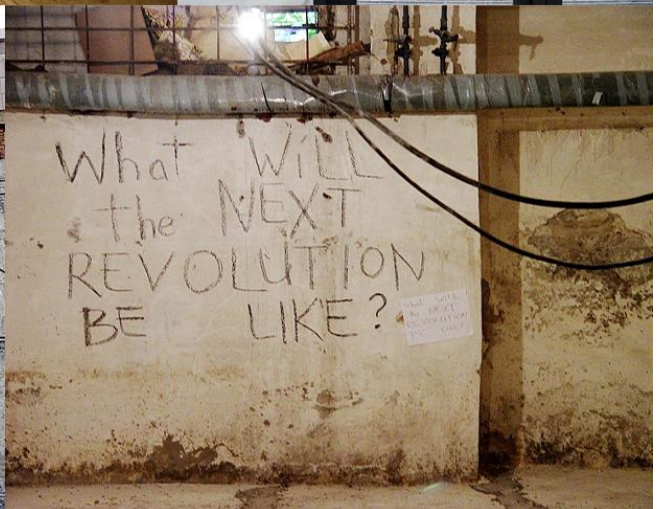

Foto budovy po rekonstrukci, rok 2011

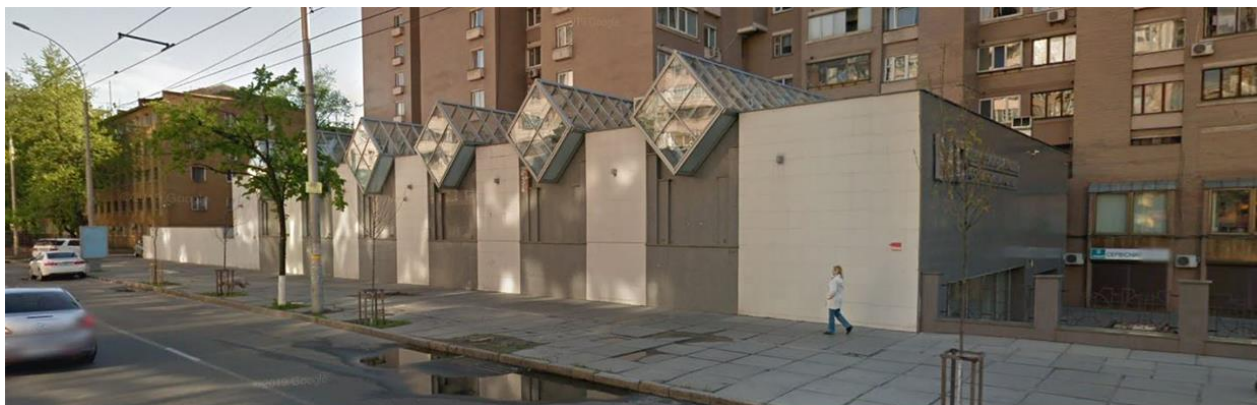

Foto okolí po rekonstrukci, rok 2011³⁷

Vedle hlavního vchodu byl vytvořen prostor pro trhy a jiné venkovní aktivity. Z obslužného vjezdu aut se stal druhý vchod pro návštěvníky.

³⁷ ВКонтакте [online]. Центр современного искусства M17 ©2010 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vk.com/club17819134>

Tvary a konstrukce zůstaly postmodernistické, byly provedené jenom kosmetické úpravy.

Výsledek první rekonstrukci 2010 roku

Po první rekonstrukci modernistický vzhled budovy byl celkově zachován. Osnovní odchylky od stylu postmodernismu byly v nové barvě a materiálu fasád. Avšak provedené změny nepoškodily budovu, udělaly ji výraznější v okolí. Budova vypadala celkově harmonicky.

³⁸ M 17 Contemporary Art Center [online]. *Історія*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://m17.kiev.ua/aboutus/>

Druhá rekonstrukce roku 2018, rebranding muzea M17

Po několika letech obraz budovy zaznamenal krizi, protože nebyl v souladu s koncepcí muzea M17. Úkolem M17 bylo přes současné umění vytvořit nové tvůrčí ukrajinské vědomí a naučit lidi myslet progresivně. Následně si organizátoři uvědomili, že obraz budovy jako prostředí současného umění je zastaralý, postrádá současné prvky a vyžaduje hluboký rebranding.

Úkolem nové rekonstrukce bylo navrhnout takový koncept, aby se zlepšila vizuální rozeznatelnost modelu M17, a to na základě zjednodušení grafického zobrazení a jeho kombinace s charakteristickými rysy ukrajinského umění 20. století. Projekt přehodnocení vzhledu současného umění převzal architektonický atelier *Dmytro Aranchii architects*, rekonstrukce byla dokončena v roce 2018.

Rekonstrukce byla zaměřena především na výměnu fasád. Nové uspořádání fasády M17 je založené na kombinaci minimalismu stavající budovy s moderními metodami výpočetního designu. Hlavním rysem nové fasády byla výpočetní metoda při jejím vytváření, což je docela nový způsob pro ukrajinskou architekturu. Jak komentuje sam Dmytro Arančij: „Nikdy se nedržíme stylu, který již není pro moderní architekturu relevantní. Byl nahrazen novou metodou. Propagujeme metodu výpočetní architektury. V naší práci využíváme úspěchy moderní vědy, implementace vývoje algoritmů při práci na projektech, abychom optimalizovali prostorové, funkční a další objektivní kvality projektu, z nichž často vychází transcendentní koncept estetiky.“ (z interview Dmytra Aranchija).

Foto M17 po rekonstrukci, rok 2018. ³⁹

³⁹ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва М17*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

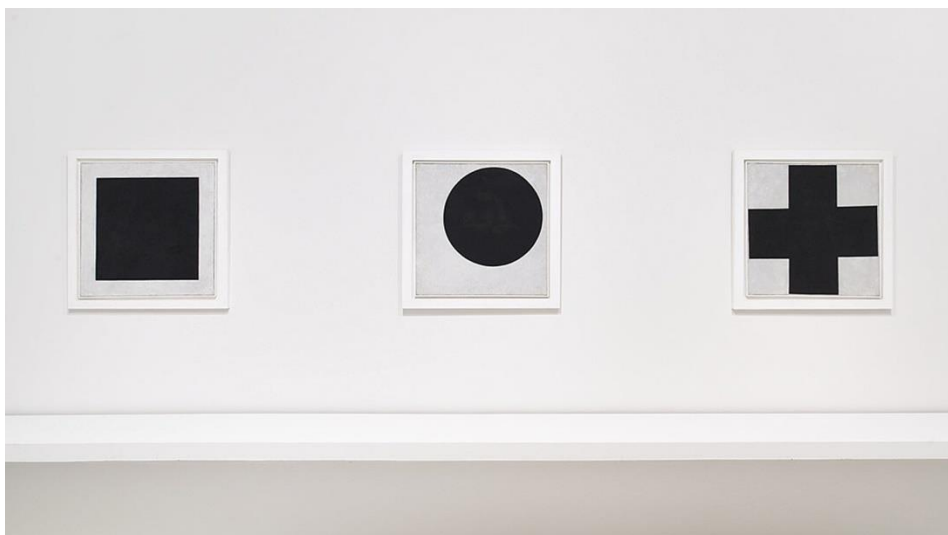

Zajímavostí se stalo přehodnocení spojení budovy s avantgardou. Architektami bylo zjištěno, že budova muzea se nachází v sousedství s ulicí, kde se narodil ukrajinský suprematistický umělec Kazimir Malevič (teď ulice Maleviče). Kazimir Malevič (1878 – 1935 roky) je avantgardní umělec polského původu, učitel, teoretik umění a filozof. Je zakladatelem suprematismu - jednoho z prvních projevů abstraktního umění v moderní době. Historie Maleviče je spojená s Ukrajinou, protože prvních 12 let svého života umělec žil na Ukrajině, studoval malbu na umělecké škole Murashka a později se učil na Kyjevském uměleckém institutu.

Proto písmeno M v názvě dostalo druhý význam: M – Malevič. Umění Maleviče se stalo základem pro nové logo a rozvoj nového směru.⁴⁰ Jednou z inspirací pro vytvoření loga byl obraz Maleviče „Triptych“ skládající se z *Černého čtverce*, *Černého kruhu* a *Černého kříže*. „Černý čtverec“ je hlavní formou suprematismu, je to primární prvek, který je základem pro všechny ostatní formy. „Černý kříž“ a „Černý kruh“ jsou další jednoduché prvky pocházející ze čtverce. Pokud se čtverec otáčí v rovině, zobrazí se kruh. Kříž se skládá z několika čtverců. Černá barva je podkladem, protože absorbuje a obsahuje všechny jiné barvy.⁴¹

⁴⁰ In-art [online]. *M 17 Contemporary Art Center*. ©2012 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://be-inart.com/post/view/740>

⁴¹ Oksana Kopenkina [online]. «*Чёрный квадрат*» Малевича. Почему это шедевр. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.arts-dnevnik.ru/malevich-chorny-kvadrat/>

Druhým obrazem pro inspiraci byla práce Maleviče *Dívky v poli* (1928-1929 roky).⁴²

V novém logu M17 jsou použité černá, bílá a červená barvy, stejné barvy jsou základními barvami suprematismu. Také jako doplňkové barvy na logu je možná vidět modrou a žlutou. Tyto barvy Malevič používá ve svých obrazech a jsou také barvami ukrajinské vlajky.

⁴² Virtuální ruský muzeum [online]. *Девушки в поле*. ©2016 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://rusmuseumvrn.ru/data/collections/painting/19_20/malevich_ks_devushki_v_pole_1928_1929_zh_9433/index.php

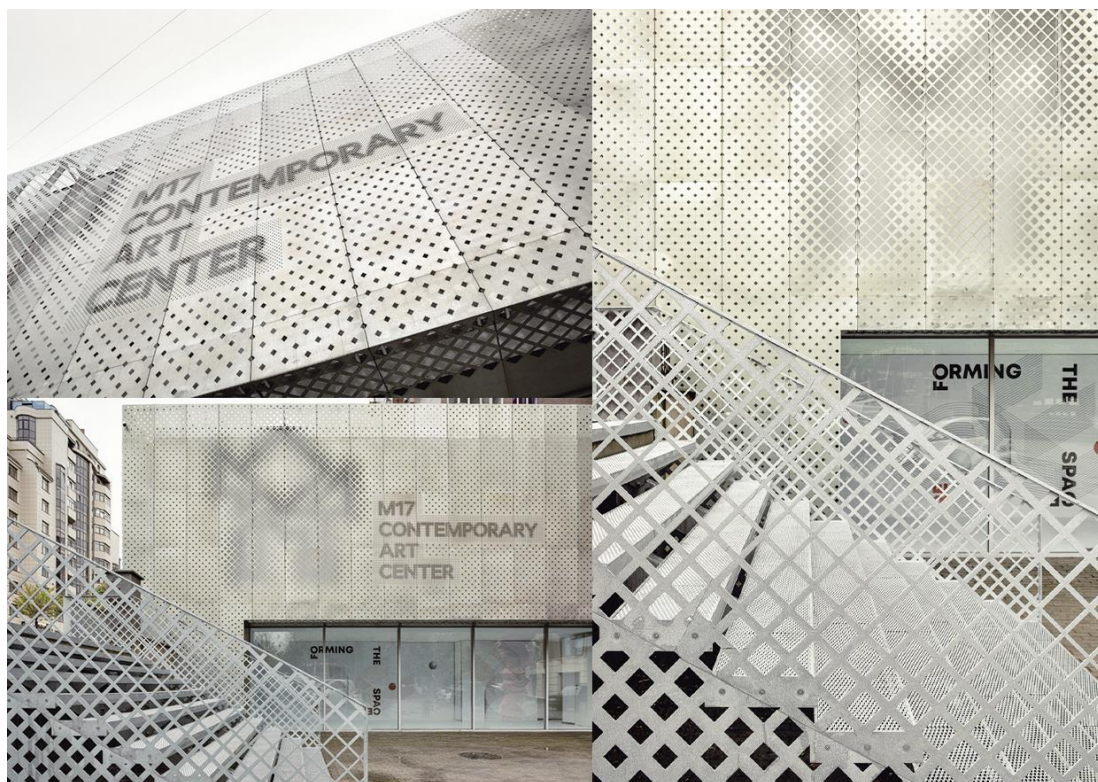

Vzor skořápky vychází ze čtverce otočeném o 45 stupňů, což odkazuje na stávající a rozeznatelná okna budovy a na umělce Maleviče. Na fasádním vzoru se mění pouze velikost čtverce, což umožňuje pixelové znázornění identity a další grafické geometrie. Ve tmě perforované otvory fasády z pozinkované oceli jsou zevnitř osvětleny, co zlepšuje vizuální viditelnost M17. ⁴⁴

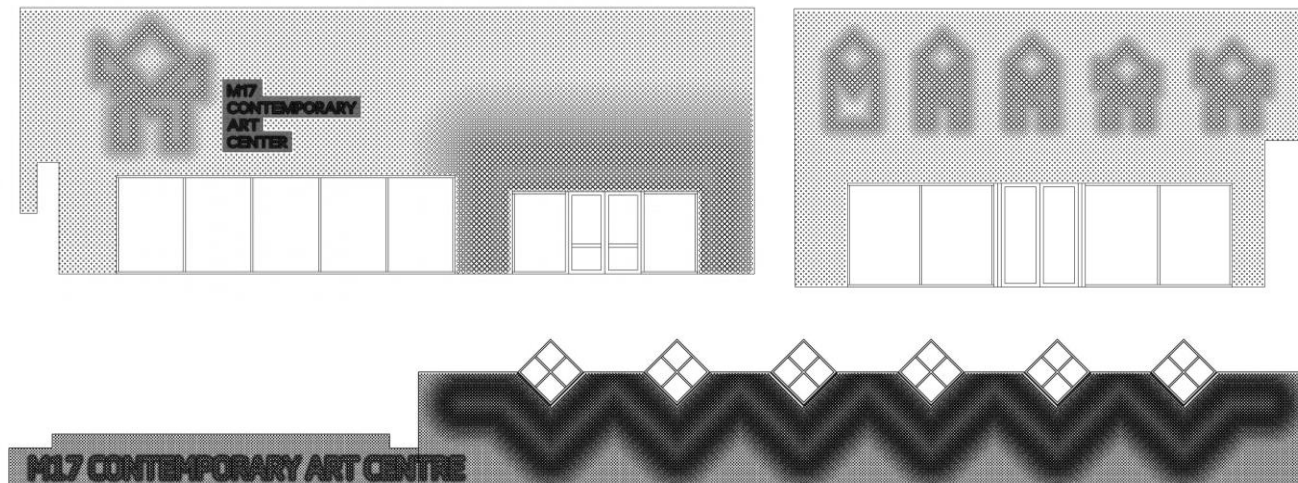
⁴³ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва М17*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

⁴⁴ M 17 Contemporary Art Center [online]. *Історія*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://m17.kiev.ua/aboutus/>

Vzor skořápky⁴⁵

Fasady⁴⁶

⁴⁵ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва M17*. ©2018 [cit. 6.12.2020].
Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

⁴⁶ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва M17*. ©2018 [cit. 6.12.2020].
Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

Několik změn proběhlo i v masterplanu. Hlavní vchod byl přenesen do severní části ke vstupu z ulice. Na jižní straně byla přidána venkovní terasa pro odpočinek, se vstupem do malé restauraci. Terasa je barevně rozmalovaná, malby také připomínají Maleviče. Na ulici Antonoviče bylo vystavěné parkoviště pro 12 aut.

Plány budovy zůstalo prakticky nezměněné.

Plán přízemí

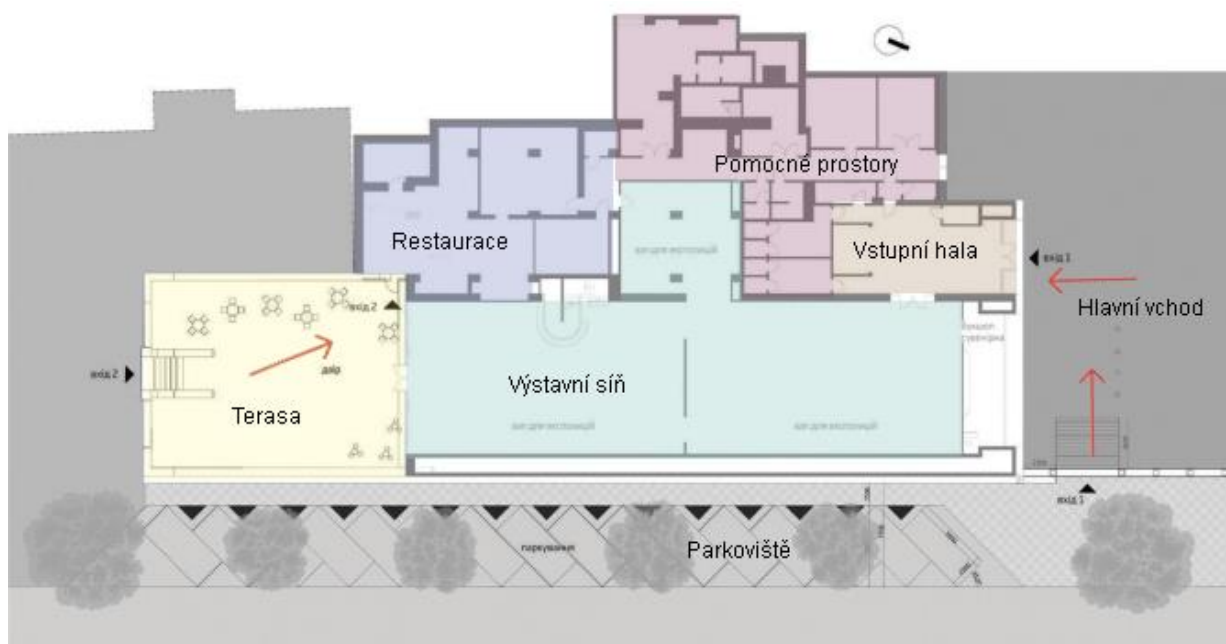
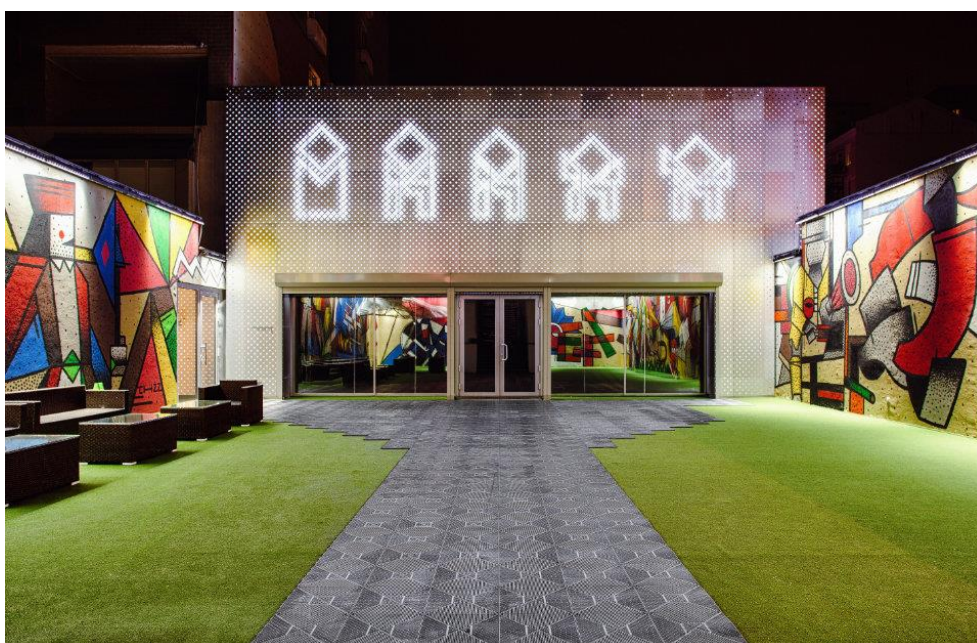

Foto terasy⁴⁷

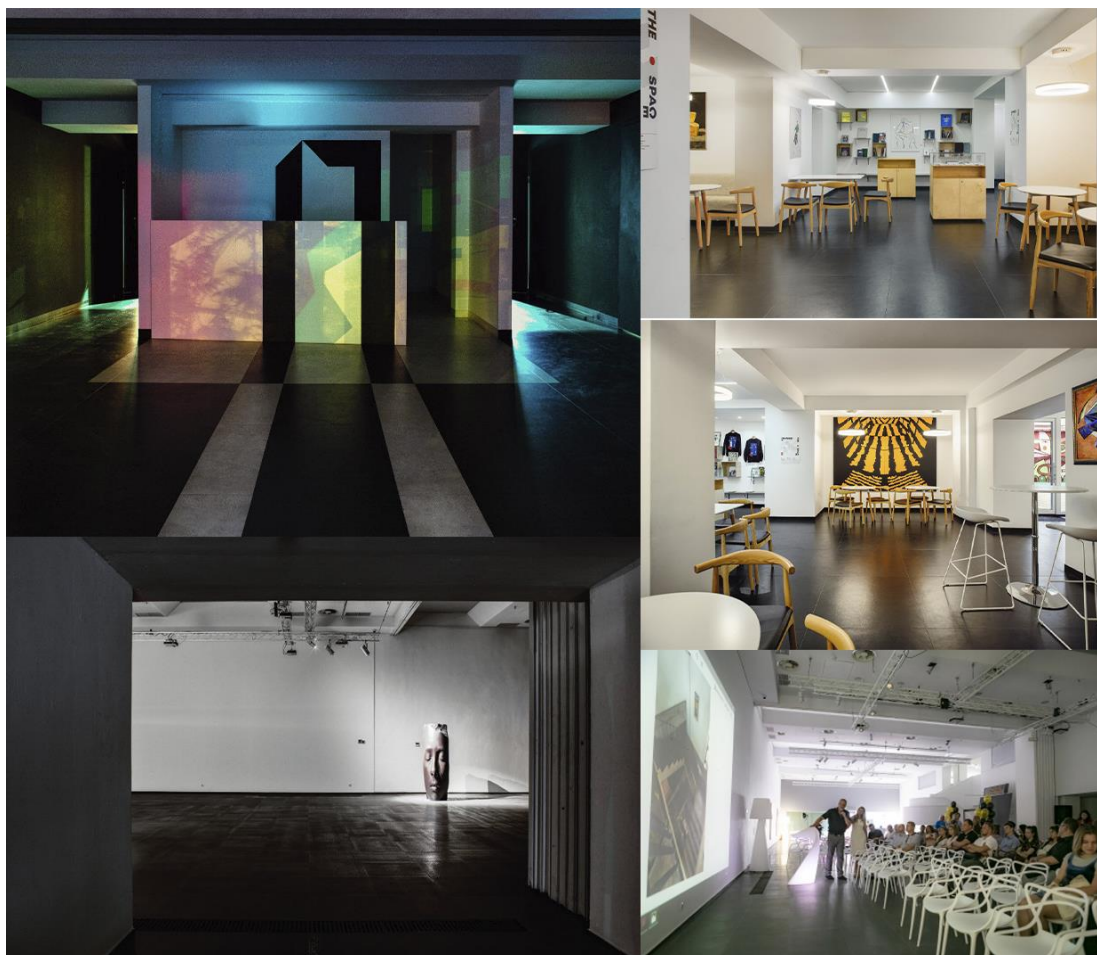

⁴⁷ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва М17*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

Foto hlavního vstupu ⁴⁸

Interiery nezaznamenaly velké změny. Základní barvou zůstala bílá, na některých místech se přidala barevná podsvícení a novodobý nábytek. ⁴⁹

⁴⁸ Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмислення центру сучасного мистецтва М17*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>

⁴⁹ In-art [online]. *M 17 Contemporary Art Center*. ©2012 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://be-inart.com/post/view/740>

Závěr

Obě rekonstrukce mají podobné prvky. V obou situacích byl důraz kladen k přehodnocení fasády. Základní tvar budovy a vnitřní prostory zůstaly skoro beze změn. Snahou bylo zorganizovat okolí a vytvořit atraktivní prostor. Během každé rekonstrukce byla věnována pozornost minulosti budovy a ji počátečnímu vzhledu. Byly zachované vztahy architektury s uměním.

Hlavní rozdíl je v metodě zpracování. Vypadá to, že úkolem první rekonstrukce bylo maximálně zachovat počáteční vzhled budovy a duch modernismu. Změny ve vzhledu uspořádání fasády byly nutné, protože typická dlaždice „Kabančik“ už není v prodeji, a také způsobuje negativní asociaci u obyvatel Kyjeva. Proto dlaždice byla vyměněna za novou. Byly provedené minimální změny, aby se budova stala atraktivnější a odpovídala nové funkci – muzea, ale s zachováním starého celkového obrazu budovy. Není možná říct, že tento způsob myšlení není správný. Nejlepším řešením pro budovu po takové rekonstrukci by bylo, kdyby se v budově nacházelo muzeum sovětského modernismu. Avšak konzervativní metoda nikdy nemůže přinést nic nového. Může dobře uchovat vzpomínky na minulost, zobrazit atmosféru minulého období, možnost lépe pochopit minulou generaci, ale nepřinese žádné současné progresivní myšlení a nové inovativní nápady. Rozvoj nejprogresivnějších nápadů jsou základem koncepce muzea současného umění.

Druhá rekonstrukce odpovídala na stejné otázky jako první, ale mluvila úplně jiným jazykem současné doby. Nebyla použita metoda kopírování, ale metoda analýzy a parametrická technologie. Postmodernismus usiluje o nové technologie a futuristickou budoucnost, projekt Dmytra Arančija ukázal tuto budoucnost a pokračoval tímto tématem. Také se objevilo najednou nové spojení architektury s uměním avangardu, a to pokračovalo myšlenkou modernismu, ale s novým současným přístupem. Architekti se zachovali pečlivě směrem ke stávající budově, která si ponechala svoje nejvýznamnější prvky, ale celkově došlo k jejímu přehodnocení. Je možné říct, že to je vhodný kompromis mezi starým a novým stylem. Budova ožila a stala se symbolickým obrazem muzea. Je vidět, že nad druhou rekonstrukci pracovali profesionálové.

Jedinou nevýhodou nyní je to, že budova nezapadá do celkové koncepce ulice Antonoviče. Muzeum a přilehlé okolí vypadají atraktivně, ale vztahy s jinými budovami postmodernismu jsou téměř ztracené. Muzeum vypadá jako nezávislý a samostatný objekt, ale to je v souladu s novou funkcí budovy. Je určitě pozitivním faktem, že budova s zajímavou architekturou je použita pro kulturní cíle a má šanci na nový život. Je třeba pochopit, že čas nejde zastavit a není možné zakonzervovat celou ulici. Nyní ulice vypadá spíše umírající dojem, i přes velký provoz a přítomnost lidí. Nikdo na ulici nechce déle zůstat, protože prostor je nepříjemný, vzhled budov depresivní, změny, jaké byly provedeny jsou většinou neprofesionální a neatraktivní. Celá ulice potřebuje chytrou rekonstrukci. Je potřeba přehodnotit prostor celé ulice a udělat komfortní a

zajímavý prostor pro lidi, změnit plánování, dát preferenci chodcům a oživit staré budovy. Tehdy i myšlení celého lidstva se změní.

Zdroje

1. M 17 Contemporary Art Center [online]. *Історія*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://m17.kiev.ua/aboutus/>
2. Archi.ru [online]. *Реконструкция Центра современного искусства М17*. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://archi.ru/world/84058/aidentika-na-fasade>
3. In-art [online]. *М 17 Contemporary Art Center*. ©2012 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://be-inart.com/post/view/740>
4. Dmytro Aranchii Architects [online]. *Переосмысления центру сучасного мистецтва М17*. ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://aranchii.com/ua/blog/pereosmyslennia-m17/>
5. Вестник Томского государственного архитектурно-строительного университета [online]. *Черты советского модернизма в архитектуре объектов общественного питания 1960–1980-х гг. в Ростове-на-Дону*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vestnik.tsuab.ru/jour/article/view/776>
6. Goethe Institut [online]. *Архитектура советского модернизма — что это?* ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/ru/ru/kul/mag/21726635.html>
7. Korydor (časopis o súčasnej kultúre) [online]. *Интервью с Евгенией Губкиной: “Любим мы нашу архитектуру или нет – это не волнует ни девелоперов, ни власть”*. ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.korydor.in.ua/ua/opinions/evgenija-gubkina-modernizm.html>
8. SaveKyivModernism [online]. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://savekyivmodernism.com/>
9. Хмарочос [online]. *Спільнота #Savekyivmodernism створила мапу архітектури модернізму Києва*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://hmarochos.kiev.ua/2017/12/28/spilnota-savekyivmodernism-stvorila-mapu-pam-yatok-modernizmu-kiyeva/>
10. V. Smolij. *Звід пам'яток архітектури а культури України*. Київ. ©1999
11. Denis Marakin [online]. *Гид по киевскому модернизму: 9 зданий, которые стоит сохранить*. ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bzh.life/gorod/gorod-9-zdaniy-v-stile-modernism>
12. Bit.ua [online]. *Гиганты советской архитектуры Киева: гостиница “Салют”*. ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://bit.ua/2015/06/soviet-architecture-1/>
13. KyivPastFuture [online]. *Київський крематорій. Історія незвичайної споруди Києва*. ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://kyivpastfuture.com.ua/kyivskyj-krematorij-istoriya-nezvych/>

14. Informator [online]. *Было-стало: как изменилась улица Антоновича за полвека.* ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://kiev.informator.ua/2019/08/10/bylo-stalo-kak-izmenilas-ulitsa-antonovicha-za-polveka/>
15. Wikipedia [online]. *Шпара Ігор Петрович.* ©2019 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Шпара_Ігор_Петрович
16. Wikipedia [online]. *Розенберг Віктор Абрамович.* ©2020 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розенберг_Віктор_Абрамович
17. Art+Construction. *Проекты житлових кварталів.* ©2017
18. Semen Širočín [online]. *Шиворот-навыворот: История киевских зданий с вогнутой крышей.* ©2017 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://birdinflight.com/ru/mir/20170612-kievskie-zdaniya-s-vognutoj-kryshej.html>
19. Oleksandr Makarenko [online]. *Необычные дома Киева: пять зданий советской эпохи.* ©2015 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/neobychnye-doma-kieva-pyat-zdaniy-sovetskoj-epokhi/>
20. Планета плитки [online]. *Плитка «кабанчик»: история, особенности и примеры коллекций.* ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://planetaplitki.ru/vsye-o-plitke/plitka-kabanchik-istoriya-osobennosti-i-primery-kollektsiy/>
21. Oksana Kopenkina [online]. *«Чёрный квадрат» Малевича. Почему это шедевр.* ©2018 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://www.arts-dnevnik.ru/malevich-chorny-kvadrat/>
22. Virtuální ruský muzeum [online]. *Девушки в поле.* ©2016 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: https://rusmuseumvrn.ru/data/collections/painting/19_20/malevich_ks_devushki_v_pole_1928_1929_zh_9433/index.php
23. Вконтакте [online]. *Центр современного искусства M17* ©2010 [cit. 6.12.2020]. Dostupné z: <https://vk.com/club17819134>